

ALDONA MOLESZTAK

WSP w Bydgoszczy

ZADANIA WYCHOWAWCZE W ROZWAŻANIACH TEORII WYCHOWANIA

Współczesna szkoła jest przedmiotem dyskusji specjalistów z różnych dyscyplin naukowych (pedagogów, psychologów, socjologów i polityków), którzy szukają odpowiedzi na pytania: jakie wychowanie?, jaka szkoła? Opracowanie nowej strategii wychowania i zadań wychowawczych nie jest łatwe. Dotychczas zadania szkoły, jej funkcje środowiskowo-społeczne, uzależnione były od systemu ideologiczno-ustrojowego państwa¹. Źródłem ich naukowego formułowania były normy prawne zawarte w programowych dokumentach politycznych, aktach ustawodawczych oraz zarządzeniach resortowych².

Współczesne wychowanie nadal pozostaje w kręgu nie spełnionych postulatów i nadziei prawdziwego przełomu. Zmiana sytuacji politycznej państwa spowodowała pojawienie się wielu publikacji przedstawiających wychowanie w innym świetle. Konsekwencją tego jest natychmiastowa zmiana zadań wychowawczych, co dowodzi że źródła tych zadań uległy daleko idącym przemianom i przeobrażeniom. Praktyka pedagogiczna wykaże, na ile te nowe zadania wychowawcze spełnią oczekiwania, szczególnie pedagogów w zakresie przekazywania wiedzy w systemie szkolnym. Jednak czasami - jak podkreśla Władysław Komar - te same środki rozwojowe i zdobywcze cywilizacji, które stanowią o zagrożeniu człowieka, powodując tym samym regres wychowania, mogą być również wykorzystane do przywrócenia godności i wyzwolenia człowieka³. Można zatem sformułować następującą tezę: zadania wychowawcze oceniamy pozytywnie wówczas, gdy przynoszą oczekiwane przez nas efekty.

W literaturze pedagogiczno-psychologicznej można spotkać bardzo różne ujęcia zadań wychowawczych. Dotychczas pedagodzy, którzy zajmowali się tą problematyką, nie określili jeszcze pojęcia zadań wychowawczych. Wyjaśnienia tego terminu należy szukać w psychologii. Z psychologicznego punktu widzenia zadanie jest to cel, do osiągnięcia którego dążymy, uwarunkowany określonymi potrzebami jednostkowymi i społecznymi, który sama jednostka sobie stawia lub który stawia jej ktoś inny⁴. To znaczy, że o zadaniu mówimy wówczas, gdy człowiek dostrzeże rozbieżność między stanem normalnym a stanem rzeczywistym, wytworzył wyobrażenie warunków, które usuną niezgodność oraz ustalił program działania. Zadanie powstaje także w przypadku, gdy człowiek zaakceptował cel i program czynności podanych mu przez innych. Realizacja zadań ma zmieniać istniejący stan rzeczy, sytuację jednostki, ją samą lub środowisko, w którym działa. Zadania wyznaczone przez rolę, jaką pełni człowiek, są uznawane jako stymulator jego działania. Decydują one o tym, że oparta na posiadanej wiedzy jego aktywność ma ukierunkowany i zorganizowany przebieg i w konsekwencji prowadzi do osiągnięcia zamierzonego wyniku⁵.

Zadania mogą mieć różną skalę. Spotykamy się z takimi, którym człowiek poświęca kilkunastominutową aktywność oraz takimi, które wymagają wielu lat trudnej pracy. Powstawanie makrozadań uwarunkowane jest rozbudowaniem hierarchicznego systemu organizacji przepływu informacji, opartego na długotrwałym kształceniu i uczestnictwie w złożonych układach społecznych⁶. Natomiast zadaniami systemu oświaty są zespoły określonych czynności, których wykonanie prowadzi do realizacji celów tego systemu. Czynności te obejmują nauczanie i wychowanie. Do

zadań zalicza się także prognozowanie, planowanie oraz zarządzanie oświatą. Dotyczy to zatem wszelkich placówek oświatowo-wychowawczych, ich stworzenia i wyposażenia w środki dydaktyczno-wychowawcze⁷. Jest to pogląd bardzo szeroki, mieszczący jednocześnie zadania dydaktyczne, jak i wychowawcze szkoły.

Podobnie interpretowane są zadania edukacyjne, które odpowiadają konkretnym zadaniom nauczania i uczenia się (dotyczy to poszczególnych szczebli systemów oświatowych: w stosunku do określonej grupy wiekowej, środowiska, szkoły, ale i konkretnej jednostki dydaktycznej)⁸.

Wnikliwie określeniem zadania zajmowała się również Maria Kuchcińska, która zdefiniowała je jako "wewnętrzny lub zewnętrzny wymóg zrealizowania w przyszłości zdarzenia opisanego jednostce albo przez nią samą, albo przez kogoś innego"⁹. Autorka zwraca również uwagę na problem czy opisane i przekazane do realizacji przyszłe zdarzenie jest jednym z celów dla podmiotu (głównym, ubocznym lub nadrzędnym), czy wynik był zamierzony - przez podmiot wychowania i przez osobę zlecającą wykonanie zadania. Jeśli pedagog pełni rolę, nie tylko kierowniczą (czuwającą nad skutecznością działania wychowawca), to wówczas nie jest mu obojętna motywacja, którą się on kieruje. Wychowawca musi być świadomy dokonywanego wyboru¹⁰.

Inne ujęcie prezentuje A. Góralski objaśniając zadanie "jako wymóg przekształcenia wyodrębnionego zastanego układu elementów rzeczywistości w układ pożądaný". Na postać tak rozumianego zadania składają się trzy elementy: opis układu wyjściowego (sytuacja zadaniowa), opis układu końcowego (sytuacja końcowa) oraz wymóg wykonania czynności zmieniającej układ początkowy na końcowy¹¹.

Podobne poglądy wyrażają członkowie Międzynarodowego Biura Wychowania, uważają bowiem, że zadanie to cel, do którego zmierzamy, a więc działanie zaprogramowane do realizacji¹².

Należy zatem powiedzieć, co oznacza termin "z a d a n i e" w nauczaniu i uczeniu się oraz wychowaniu, skoro wiemy co oznacza on w psychologii. Czym ono jest, z czego wynika i jakie są jego konsekwencje? Z a d a n i e d y d a k t y c z n e w szerokim znaczeniu tego pojęcia to wszelkie szkolne i pozaszkolne, lekcyjne i pozalekcyjne zadanie stawiane nauczycielowi i przez nauczyciela, adresowane do niego lub uczniów. Wąskie ujęcie określa zadania stawiane uczniom przez nauczyciela. Zadania występują w trzech formach: jako pytania, polecenia lub sytuacje zadaniowe organizowane przez nauczyciela (wyrażone w postaci zadań dla ucznia). Bardzo rzadko spotykane są tak zwane zadania własne (samodzielne), czyli takie, które są adresowane przez uczniów do siebie lub do nauczyciela oraz zadania wewnętrzne, kierowane przez uczniów do siebie, ale niekoniecznie wypowiedziane wobec klasy¹³.

Jeżeli każdy nauczyciel będzie dążył do tego, aby ciągi zadań przybierały postać systemu zadań - który jest uporządkowanym układem zmierzającym do realizacji określonego celu - to efektywność procesu dydaktycznego znacznie wzrośnie.

Ze względu na duży stopień ogólności definicji zadań dydaktycznych, można przyjąć ją równocześnie jako określenie **zadań wychowawczych**. Zarówno zadania dydaktyczne, jak i wychowawcze niezbędne są w kształtowaniu dorastającego pokolenia, które zdobywa wiedzę o świecie i nabywa umiejętności potrzebnych do samodzielnego życia w społeczeństwie. Następuje jednoczesny wpływ obu grup zadań na harmonijny rozwój osobowości jednostki, bowiem wychowując nauczamy a nauczając wychowujemy¹⁴.

Zadania można klasyfikować według co najmniej trzech kryteriów: treści, struktury i funkcji wychowawczej. Z punktu widzenia struktury mówimy o zadaniach: jasnych i niejasnych, prostych i złożonych. Jasność jest funkcją do określenia czynnościowego składnika zadania, co oznacza, iż wielokrotne wykonywanie danej czynności poddaje się zautomatyzowaniu (efektem może być utrata kontroli nad przebiegiem aktywności). Zadania niejasne mają słabo określony składnik czynnościowy, a w konsekwencji mogą wywołać nieskoordynowaną i szybko zanikającą akcję. Z kolei złożoność zadania jest funkcją "odległości" stanu faktycznego od celu wyrażonego liczbą prostych przekształceń niezbędnych do jego osiągnięcia. Zadania pod względem ich funkcji wychowawczej dzielimy na: a) zadania, które są stawiane wychowankowi z myślą o zmianach w strukturze jego wiedzy; b) zadania, które mają przede wszystkim wzbogacić repertuar jego technik adaptacyjnych; c) zadania, które mają doprowadzić do zmian w systemie postaw¹⁵.

Najczęściej w literaturze pedagogicznej spotykamy podział zadań z punktu widzenia treści. Na przykład Bogdan Suchodolski wyróżnia cztery grupy zadań wychowawczych: przygotowanie do życia w społeczeństwie, przygotowanie do zawodu, kultury oraz rozwój osobowości¹⁶. Podobnie o zadaniach pisze Heliodor Muszyński, który zwraca uwagę na kształtowanie i utrwalanie poprzez wymienione zadania elementarnych nawyków dokładności, oszczędności, sumienności pracy indywidualnej¹⁷. Odzwierciedlenie tak rozumianych zadań znalazło swój wyraz w publikacji Ministerstwa Oświaty i Wychowania, które przyjęło klasyfikację według kierunków pracy wychowawczej szkół (zgodna jest ona z propozycjami już wspomnianymi). Wychowawcy muszą w imię owych wytycznych przygotować młodzież między innymi do udziału w życiu społeczno-politycznym, do pracy i obowiązków zawodowych: rozwijać zainteresowania naukowe i techniczne¹⁸.

Podobny podział zastosował Andrzej Tchorzewski. Występuje tutaj jednak podkreślenie podmiotowego traktowania ucznia, rozwijania instrumentalnej sfery jego osobowości oraz przypisanie nauczycielowi dużej roli jaką odgrywa poza szkołą¹⁹.

Całkowicie odmienne podejście do problemu wyrażają Zofia i Stanisław Krzysztozek, zarysowują bowiem sylwetkę młodego człowieka kończącego naukę w szkole. Młodzi ludzie powinni umieć myśleć i rozumieć to, co wokół nich się dzieje. Przyjmować na siebie ciężar odpowiedzialności za istniejącą rzeczywistość oraz aktywnie włączać się w życie podejmując i rozwiązując jednocześnie stojące przed nimi zadania. Krótko mówiąc powinni być przygotowani do rozumienia świata, odpowiedzialności i aktywności²⁰. Aby takie postępowanie było możliwe zwrócić należy uwagę na nauczyciela (liczącego się z poziomem i właściwościami rozwojowymi dzieci), szkołę (związaną ściśle z życiem) oraz grupy nieformalne, do których należą wychowankowie. W celu ukształtowania wychowanka na wszechstronnie rozwiniętego człowieka, trzeba sobie zdać sprawę z trudności w przebiegu tego procesu aby je skutecznie pokonywać²¹.

Inaczej do tego zagadnienia podchodzi Władysław Dejnarrowicz, wyróżniając zadania odnoszące się wprost do wychowawcy - organizatora procesów wychowawczych w zespole klasowym oraz zadań, które realizują się w sytuacjach wychowawczych wywołanych lub przekształconych ze zdarzeń. W zakresie pierwszym występują zadania wynikające z organizatorskiej funkcji nauczyciela - wychowawcy. Do nich zaliczamy planowanie działania wychowawczego i przewidywanie form działalności. Inne zadania realizowane przez wychowawcę będą miały pośredni związek z zespołem uczniów (należąc do nich będzie na przykład współdziałanie z rodzicami, nauczycielami, środowiskiem pozaszkolnym). Wszystkie te zabiegi, nie wiążące się bezpośrednio z planowanymi czynnościami całego zespołu klasowego, mają związek z działaniem wychowanków,

ponieważ współuczestniczą oni w realizacji procesów wychowawczych. Wspomniane zabiegi wychowawcze można określić jako zjawiska międzysytuacyjne. Drugi rodzaj zadań wiąże się w sposób istotny z realizacją planu wychowawczego. Jeżeli wychowawca podjął zadanie (zaplanował szereg działań) na przykład: kształtowanie u wychowanków postawy społecznej oraz aktywnej postawy poznawczej i obywatelskiej - to w poszczególnych sytuacjach przez niego wywołanych będzie realizował zadania wychowawcze sprzyjające kształtowaniu tych postaw. Wychowawca będzie zatem uważnie sterował zachowaniami wychowanków w ich pracy zespołowej, gdyż tam widzi możliwość nauczania współodpowiedzialności i stawiania spraw pozaosobistych, spraw grupy na pierwszym miejscu; będzie też inicjował lub podpowiadał zadania, których treści przyswajane i przeżywane, mogą utrwalić u wychowanków właściwy stosunek do dorobku i problemów społecznych własnej dzielnicy, kraju²².

W literaturze pedagogicznej pojawiły się w ostatnich latach artykuły na temat pedagogiki humanistycznej. Na jej bazie Bogdan Suchodolski określił zadania edukacji humanistycznej, która powinna pomagać w rozumieniu problemów współczesnej cywilizacji i jej wewnętrznych konfliktów, powinna uczyć wspólnego działania prowadzącego ku światu bez wojen i zbrojeń, tolerancji, ochronie środowiska, odrodzeniu ludzkości. Edukacja taka powinna uczyć żyć zgodnie, wskazując, iż człowiek może i powinien stać się człowiekiem. Zatem edukacja powinna pomagać rozstrzygać konflikty, które zachodzą między orientacją ku karierze i materialnym sukcesem, ku konsumpcji za wszelką cenę, ku drapieżnemu egoizmowi a orientacji ku wartościom, ku obowiązkom²³. Pedagogika humanistyczna ma na celu wychowanie człowieka, który w swoim życiu będzie miał możliwość wyrażania i doświadczania swego człowieczeństwa. Jego zadaniem jest dociekanie, w jakim stopniu dzięki edukacji szkolnej (realizacji zadań edukacji) staje się człowiekiem zdolnym tworzyć humanistyczny i oparty na etycznych podstawach świat rzeczy, innych ludzi, nauki oraz swoje własne wnętrze homo humanus. Z tego względu szkoła powinna uczniowi pomóc w stawianiu się człowiekiem. Nowum, jakie tutaj można zauważyć to uodpornienie na stresy, nauka stanowczości, rozwijanie postawy eksploracyjnej, orientacji transgresyjnej oraz harmonizowanie celów aplikacyjnych i gatunkowych. Pozostałe cechy, dzięki którym dziecko w szkole nabywa cech człowieka pokrywają się z zadaniami wychowawczymi wymienionymi wcześniej autorów²⁴.

Krótkie omówienie z a d a ń w y c h o w a w c z y c h zobowiązuje do przedstawienia wniosków jakie z niego wynikają. Po pierwsze wynika postulat określenia istoty zadań wychowawczych, bowiem mimo wielu stanowisk nie jest ono jeszcze całkowicie sprecyzowane. Jest to termin mało ścisły. Na pewno można powiedzieć, iż zadania wychowawcze muszą być odczytane z samej rzeczywistości społecznej, w której wychowanie spełnia określoną rolę. Powinny być one niejako odczytane z rozwojowych tendencji, z tego, co w rzeczywistości nowe i twórcze. W takim ujęciu zadania wychowawcze będą pochodną obrazu rzeczywistości. Skuteczność takiej klasyfikacji zadań wychowawczych nie jest dotąd znana i dlatego warto by było przeprowadzić badania naukowe, które być może potwierdziłyby zasadność takiej zależności oraz rozumienie zadań wychowawczych. Nie jest też jeszcze zbadana zależność uwarunkowań - związanych z osobą nauczyciela i ucznia - (psychologicznych, socjologicznych, pedagogicznych) oraz materialnych (środki materialne i finansowe oświaty), które wywierają określony wpływ na realizację zadań wychowawczych. Znajomość uwarunkowań, które wpływają na efektywność realizacji zadań wychowawczych odpowie nam na zasadnicze pytanie: jak organizować proces wychowania aby osiągnąć zamierzony cel (zadanie wychowawcze).

PRZYPISY

- ¹ Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli, pod red. B. Suchodolskiego. Warszawa 1985 s. 30-33
- ² Główne kierunki i zadania w pracy wychowawczej szkół, Ministerstwo Oświaty i Wychowania. Warszawa 1983 s. 4
- ³ W. Komar: Wyzwolenie wychowania - droga do pedagogiki humanistycznej, Ruch Pedagogiczny 1989/5, 6 s. 24
- ⁴ Psychologia, pod red. T. Tomaszewskiego. Warszawa 1978 s. 504-505
- ⁵ Z. Skorny: Mechanizmy regulacyjne ludzkiego działania. Warszawa 1989 s. 6
- ⁶ Psychologia ... s. 789
- ⁷ W. Okoń: Słownik pedagogiczny. Warszawa 1987 s. 359
- ⁸ Bliskie i dalekie cele wychowania. Warszawa 1987 s. 36
- ⁹ M. Kuchcińska: Metoda zadaniowa w wychowaniu. Bydgoszcz 1988 s. 37
- ¹⁰ Ibidem s. 39-40
- ¹¹ A. Góralski: Zadania - metoda - rozwiązanie. Warszawa 1978
- ¹² Bliskie i dalekie ... s. 103
- ¹³ O system zadań formułowanych na lekcji, praca zespołowa pod red. R. Radwiłowicza. Warszawa 1986 s. 7
- ¹⁴ W. Szewczuk: Psychologiczne podstawy zasad wychowania. Warszawa 1972 s. 3
- ¹⁵ K. Konarzewski: Podstawy teorii i oddziaływań wychowawczych. Warszawa 1987 s. 190-192
- ¹⁶ Pedagogika ... s. 121-122
- ¹⁷ Pedagogika ... s. 474
- ¹⁸ Główne kierunki i zadania w pracy wychowawczej szkół, MOiW. Warszawa 1983 s. 4-6
- ¹⁹ A. Tchorzewski: Świadomość zawodowa a niektóre przejawy aktywności studentów. Bydgoszcz 1985 s. 58-59
- ²⁰ Z.S. Krzysztozek: Zadania wychowawcze szkoły. Warszawa 1961 s. 9
- ²¹ Ibidem s. 161
- ²² W. Dejnarowicz: Sytuacje i procesy wychowawcze w klasie szkolnej. Warszawa 1984 s. 45
- ²³ B. Suchodolski: Świat humanistyczny, Kwartalnik pedagogiczny 1985/2 s. 50
- ²⁴ W. Komar: Wyzwolenie ... s. 33-37